https://doi.org/10.59295/stctce2025.01 CZU: 342.4(478+498)

CARACTERUL SUVERAN ȘI NAȚIONAL AL PUTERII CONSTITUANTE – PREMISĂ A UNEI CONSTITUȚII LEGITIME ȘI DEMOCRATICE. CAZUL CONSTITUȚIILOR REPUBLICII MOLDOVA ȘI AL CONSTITUȚIILOR ROMÂNIEI

THE SOUVEREIGN AND NATIONAL FEATURE OF THE CONSTITUENT POWER – PREMISE OF LEGITIMATE AND DEMOCRATIC CONSTITUTION. THE CASE OF THE REPUBLIC MOLDOVA AND ROMANIAN CONSTITUTIONS

Cristian IONESCU,
Academia de Științe Juridice din România,
e-mail: prof.cristian.ionescu@gmail.com

Abstract. In this article, the author analyses the relationship between the real expression of the sovereign national will expressed by the Constituent Assemblies and the legitimacy of the constitutions they have drafted. The more the constituent power and its institutional expression – the Constituent Assembly – reflect the sovereign will of the people, its aspirations and its genuine needs for development and progress, the more expressive the constitutional identity of the nation in question will be, and the constitution voted by it will be fully legitimate and will have, by its content, the qualities of a national project. Seen within these limits, a legitimate constitution strengthens the mutual relationship of belonging between state and citizen. A constitution is legitimate to the extent that it is perceived by citizens as their constitution, the mirror and expression of their real aspirations for personal development, as well as their political, socio-economic and cultural development. From this perspective, the author analyses the constitutional moments that culminated in the adoption of constitutions in the Republic of Moldova between 1924-1978 and in Romania between 1948-1965 and concludes that the fundamental laws in question were illegitimate, undemocratic constitutions in the sense that this term has in European constitutional doctrine, since they did not reflect the sovereign will of the respective peoples, they were, in fact, constitutions imposed, granted by a ruler who was the legitimate holder of power. As for the two republics, they shared a common constitutional path at certain stages in the evolution of their state existence. In this context, the author points out that at the academic and scientific research level, it is necessary to reconstruct and wisely recover the true, real common history of the two states to restore and affirm a single constitutional identity.

Keywords: *Constituent power, legitimate power, constitutional identity, Constitution, Constituent Assembly, Constituent Assembly, Bessarabia, Republic of Moldova.*

• Introducere

Sunt puține temele de reflecție și de cercetare științifică în domeniul dreptului constituțional, cum este și tema puterii constituante, care au atât de multe legături directe cu științele politice și filosofia politică, cu sociologia și psihologia socială, precum și cu istoria constituțională, fără a lăsa în afara interesului științific, studierea culturii și a profilului psihosocial ale unui popor, precum și a tradițiilor sale de viață și de organizare politică. Îmi argumentez această afirmație prin rolul generator, determinant al normelor și principiilor dreptului constituțional în ansamblul sistemului normativ al oricărei țări, legiuitorul infraconstituțional fiind obligat să legifereze în litera și spiritul constituției, orice abatere a acestuia de la această regulă, atrăgând după sine neconstituționalitatea normelor adoptate fără respectarea constituției.

Dintre toate ramurile sistemului de drept al unei țări, dreptul constituțional și izvorul volitiv originar al acestuia, adică puterea constituantă națională, conferă țării respective, o identitate constituțională aparte, care este cu atât mai clară, cu cât puterea constituantă și expresia sa instituțională – Adunarea Constituantă – reflectă mai real, mai fidel voința suverană a poporului, aspirațiile și nevoile sale autentice de dezvoltare și progres. Și încă un aspect, care nu este de loc neglijabil: aspirațiile și nevoile poporului, atât cele de moment, conjuncturale, cât, mai ales, cele de perspectivă, cele care vizează viitorul națiunii, nu viețuirea de moment a populației, trebuie să țină seama de realitățile politice interne, nivelul vieții social-economice, culturale, după caz, și naționale, precum și de realitățile și dinamica relațiilor internaționale și locul pe care țara respectivă îl ocupă în arena intereselor statelor și puterilor internaționale.

În acest cadru, legitimitatea puterii constituante ține, pe de o parte, de reflectarea fidelă a voinței suverane a poporului, puterea constituantă fiind cu atât mai profundă și expresivă, cu cât voința constituantă a poporului se exprimă mai liber, este mai sinceră, incontestabilă și clară iar, pe de altă parte, de identitatea între textul constituțional și voința normativă de rang constituțional exprimată de Adunarea Constituantă. De aici, o altă concluzie: o constituție este legitimă în măsura în care este percepută de cetățeni ca fiind *constituția lor*, oglinda și expresia nevoilor și aspirațiilor lor reale de dezvoltare personală, ca și cea politică și social-economică. Văzută în acești parametrii, o constituție legitimă întărește raportul de apartenență între stat și cetățean, a cărei expresie instituțională este cetățenia. Pe de o parte, o constituție legitimă oferă cetățeanului garanția că în orice împrejurare drepturile și libertățile sale sunt garantate și apărate fără discuție de către stat și că acesta nu abuzează de autoritatea sa, iar pe de altă parte, că fiecare cetățean în parte, își va respecta îndatoririle fundamentale față de stat.

Găsim în această concluzie și temeiul ideologic și motivația psihologică ale aprobării/revizuirii textului constituțional prin referendum național. Aprobând lucrările Adunării Constituante privind elaborarea, dezbaterea și adoptarea proiectului constituției, ori revizuirea acesteia, poporul întărește mandatul dat legiuitorilor constituanți și, totodată, își însușește pentru sine, ca un bun al său, conținutul așezământului constituțional. De acum înainte, încălcarea constituției devine un afront la adresa poporului, iar poporul are dreptul imprescriptibil de a-și apăra constituția prin instrumente și modalități consacrate chiar în textul constituțional. Pe de altă parte, referendumul național pentru aprobarea constituției întărește supremația acesteia în ordinea juridică națională și îi conferă o forță probatorie suplimentară în raporturile cu ordinea constituțională a altor state. Cu alte cuvinte, prin referendumul național pentru aprobarea unei constituții, poporul își definește instituțional și își impune identitatea sa constituțională, nu în confruntare cu identitățile constituționale ale altor națiuni, ci într-o tacită înțelegere, bazată pe bună-credință, a respectării altor constituții.

În sistemele constituționale unde nu este prevăzută procedura referendumului național pentru aprobarea constituției, promulgarea acesteia, după ce a fost adoptată de Adunarea Constituantă, are semnificația unei autentificări din partea șefului statului, prin care se atestă regularitatea procedurilor legislative de dezbatere și aprobare a legii fundamentale și valabilitatea voturilor exprimate de legiuitorii constituanți.

În discursul politic obișnuit, de multe ori ne aflăm în fața unor interogații retorice: „Care este cea mai bună constituție din lume?" sau „Care este cea mai democratică[1] constituție din lume?" Legiuitorii constituanți, partidele politice, mass media, în general societatea civilă și, deopotrivă, cetățenii, își pun adesea aceste întrebări, mai ales, în momente constituționale de conjunctură, sau atunci când un proces constituant se află în faza de inițiere sau chiar în deplină derulare. Ați putea adăuga întrebărilor deja formulate, alte două: „Care este cel mai bun, sau mai onest popor din lume"? sau „Care este cel mai democrat popor din lume?" Susțin că nu se poate formula un răspuns la cele patru întrebări, care să fie pe deplin satisfăcător pentru toată lumea.

Ceea ce mi se pare însă, a fi esențială și în unanimitate acceptată, este teza potrivit căreia între felul de a fi al unui popor și propria constituție, trebuie să existe o legătură organică, indestructibilă. Să mă explic: Poporul și Constituția sa sunt legați printr-un ADN de voință și expresie constituțională. Filosoful german Hegel a formulat în lucrarea *Principiile filosofiei dreptului*, un adevăr esențial, repetat cu stăruință în toate lucrările de referință din domeniul

[1] Aici, termenul de *democrație* este înțeles în sensul său originar, de putere aparținând poporului, exercitată de popor, pentru popor și sub controlul poporului. Astfel înțeles, termenul de democrație nu se confundă cu termenul de „democrație populară", „democrație socialistă" ori „democrație iliberală".

dreptului constituțional: „fiecare popor își are Constituția care i se potrivește și i se cuvine. De aceea poporul trebuie să aibă față de Constituția lui sentimentul dreptului său și al stării sale de fapt, altfel ea poate exista, e drept, în chip exterior, dar nu are nicio semnificație și nicio valoare”[1, p.316]. Hegel expune în citatul redat un adevăr esențial, pe care poporul român l-a resimțit profund pe ambele maluri ale Prutului în mai multe cicluri constituționale, și apoi, în întreaga perioada în care i-au fost impuse texte constituționale de inspirație instituțională și ideologică marxistă[2]. Este vorba despre impunerea *a priori* unui popor, împotriva voinței sale, a unei constituții, a cărei existență formală nu poate contestată, dar care, nu are nicio semnificație și nicio valoare pentru poporul respectiv, întrucât acesta nu și-o asumă liber, printr-un act suveran de voință politică. La rândul său, publicistul englez Thomas Paine scria că „Fiecare popor are constituția pe care o merită și care i se potrivește”. Iată, prin urmare, că raportul între conținutul global normativ al constituției și felul de a fi și gândi al unui popor a căpătat în doctrina constituțională valoarea unei axiome, regăsită ca valoare doctrinară în teoria și practica constituțională europeană. Concepția hegeliană despre raportul între popor și constituție o regăsim și la sociologul Dimitrie Gusti, potrivit căruia „Constituția este conștiința națională codificată” [2, p.21], [3, pp.231-232].

Fundamentarea legăturilor între felul de a fi al unui popor și propria lege fundamentală, este însă mult mai veche. Întrebat care este cea mai bună constituție, legiuitorul atenian Solon a întrebat, la rândul său: pentru ce popor și pentru ce timp? Răspunsul lui Solon este edificator: în principiu, nu există „constituții bune” sau „constituții rele”. Aprecierea pozitivă a unei constituții față de o altă constituție, depinde, pe de o parte, de caracterul real democratic și legitimitatea voinței constituante suverane a poporului, cât și de respectarea formelor de alegere și funcționare democratică a Adunărilor Constituante, iar pe de altă parte, de capacitatea legiuitorilor constituanți de a înțelege nevoile reale ale dezvoltării politice a poporului căruia urmează să i se aplice constituția respectivă, și de ingeniozitatea acestora de a găsi cele mai bune soluții legislative pentru conținutul constituției.

Desigur, nu am aici în vedere, constituțiile de esență marxistă, care au reflectat teoria social-democratului german, Frederich Lassalle, potrivit căruia o constituție este și exprimă prin conținutul ei raporturile de forțe politice existente în societate în momentul elaborării acesteia [4, p.11]. Proiectul unor astfel de așezăminte constituționale este, fără îndoială, întocmit și adoptat de partidul politic unic, care pretinde că exprimă cu cea mai mare vigoare ideologică, interesele și voința acelei forțe politice cu rol precumpănitor în societate.

[2] Mă refer aici la Constituțiile Republicii Moldova din 1925, 1938, 1941 și 1978 și Constituțiile României din 1948, 1952 și 1965.

Un astfel de partid politic va avea, fără îndoială, în Adunarea Constituantă capacitatea necesară pentru a-și impune proiectul, care, odată aprobat și publicat în gazeta oficială a statului, va deveni constituția poporului respectiv. În realitate, constituția elaborată prin contribuția exclusivă a partidului unic, va căpăta, prin voința aceluiași partid, un caracter represiv de clasă și va fi folosită de acesta pentru a-și legitima constituțional programului de reprimare a adversarilor săi politici. Constituțiile României adoptate în anii 1948 și 1952 stau mărturie în acest sens: ele au fost acte normative care au servit partidului comunist să impună măsuri drastice de natură juridică, administrativă, economică, inclusiv, politică, prin care o întreagă clasă socială și grupuri sociale au fost practic înlăturate din societate și forțate să se acomodeze unui stil de conducere statală de tip stalinist. O situație similară regăsim și în Republica Moldova în perioada 1941-1990, și nu numai.

În expresia hegeliană, existența unei astfel de constituții nu va putea fi negată, ea „va exista în chip exterior", dar nu va avea legitimitate, întrucât este concedată de partidul unei clase sociale, altor clase și grupuri sociale, ale căror interese nu sunt reflectate și ocrotite de acest tip de constituție.

Puterea constituantă este o specie a puterii suverane a poporului și are trăsăturile generale ale acesteia. Dacă puterea suverană a poporului trebuie să întrunească elementele constitutive ale legitimității sale, tot astfel, este necesar ca și puterea constituantă a unui popor să nu fie stânjenită sau influențată de o altă voință politică statală intruzivă, indiferent care ar fi statul ce ar recurge la un asemenea demers de agresiune constituantă. Rezultatul direct al respectării acestor reguli esențiale, va fi întotdeauna o constituție în care poporul și fiecare cetățean în parte, se va regăsi pe sine în orice ipostază de aplicare a normelor constituționale. O astfel de constituție avea în vedere Constantin Stere, când a elaborat ante-proiectul Constituției din 1923. „Constituția este, spunea acesta, o supremă manifestare a suveranității naționale; numai ea poate *delega* anumite atribute ale suveranității diferitelor organe ale puterii de stat, numai ea poate preciza atribuțiunile acestora și delimita sferele lor de competență și, în consecință, stabili condițiunile de legiferare și, eventual, de revizuire constituțională" [5, p.229].

Am arătat în unele lucrări anterioare, că poporul trebuie să aibă față de puterea sa constituantă o deplină libertate de acțiune, atât în ceea ce privește vocația sa de a-și alege liber o Adunare Constituantă legitimă și cât mai larg reprezentativă, cât și de a stabili, prin legiuitorii săi constituanți, conținutul normativ ce urmează să fie adoptat de adunarea respectivă.

Raportul între puterea constituantă a unui popor determinat și suveranitatea și independența de care se bucură acesta în momentul în care optează să-și adopte ori să-și revizuiască Constituția, nu este însă un lucru simplu de

realizat. Istoria politică a multor națiuni înregistrează la un moment dat, cazuri în care s-a respectat cadrul formal al organizării puterii constituante, dar conținutul normativ al constituției a fost fie dictat de un alt stat, fie un stat străin a fost consultat formal de legiuitorii constituanți naționali asupra conținutului constituției, ori a avizat asupra unor principii și instituții ori norme de rang constituțional. Astfel de cazuri sunt bine cunoscute și documentate în doctrina de specialitate: mă refer, de pildă, la Constituția Japoniei intrată în vigoare în anul 1947, al cărui proiect a fost redactat de experți americani sub autoritatea militară exercitată de Comandamentul militar aliat de ocupație, reprezentat de generalul american D. McArthur [6] și Constituția Germaniei din 1949, adoptată sub controlul statelor aliate învingătoare în al doilea război mondial [7]. În cazul celor două state învinse în cel de-al doilea război mondial, ocupantul militar nu a acționat, însă discreționar și împotriva nevoilor reale și a intereselor celor două națiuni de a-și construi și proteja un cadru democratic de exercitare a puterii în care să prevaleze voința suverană a popoarelor respective.

Sub semnul controlului și „asistenței ideologice" a statului sovietic ocupant, au fost adoptate Constituțiile Republicii Populare Române în anii 1948 și 1952. La aceste cazuri, colegii din Republica Moldova pot adăuga Constituția Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești din 23 aprilie 1925, creată artificial dincolo de Nistru și redactată după modelul Constituției URSS din 1924 și al celei a Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene din 1919, Constituția RASSM din 2 februarie 1938, care a urmat modelul prescris de Constituția URSS din 1936 și Constituția Ucrainei din 1937 [8, p.105], Constituția din 10 februarie 1941 și Constituția Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești din 15 aprilie 1978 [9]. Toate aceste așezăminte fundamentale ale Republicii Moldova, inspirate de ideologia și politica de stat a URSS, nu au exprimat nici voința suverană a poporului din republică, întrucât acesta nu avea garantat în mod real prin Constituție, dreptul de a-și alege sistemul de guvernare, nici adevăratele sale interese fundamentale, aflate în contradicție fățișe cu cele ale Uniunii Sovietice[3] [10, p.23].

Dovadă că aceste așezăminte constituționale nu au avut un fundament legitim este faptul că atunci când populația Republicii Moldova și-a obținut dreptul de a da glas suveranității sale[4], a afirmat în Declarația de Independență din 27 august 1991 adoptată de Parlamentul Republicii Moldova, că fără

[3] În literatura de specialitate din Republica Moldova se precizează că „ Este cazul să explicăm că așa-numitele Constituții ale RSSM din 1941 şi 1978 nu au stipulat principiul legitimității republicii parlamentare după modelul democratic, instituind o structură a organelor republicii moldovenești întemeiată pe principiul puterii unice, ele supunându-se Sovietului Deputaților Poporului, iar în ultimă instanță – Partidului Comunist al Uniunii Soviet- ice. Apelând la datele istorice, nu putem să nu recunoaștem că poporul nostru nu a beneficiat de o conducere democratică şi nu conştientiza, în perioada regimului totalitar, faptul că era blocat drumul spre valorile civilizației de existență, bazate pe principiul dreptății și al umanismului".

[4] Declarația Suveranității RSS Moldova a fost adoptată de Sovietul Suprem al RSS Moldova la data de 23 iunie 1990.

consultarea sa, ca și a populației din „nordul Bucovinei și ținutul Herța, ocupate prin forță la 28 iunie 1940, precum și a celei din RASS Moldovenească (Transnistria), formată la 12 octombrie 1924, Sovietul Suprem al URSS, încălcând chiar prerogativele sale constituționale, a adoptat la 2 august 1940 „Legea URSS cu privire la formarea RSS Moldovenești unionale", iar Prezidiul său a emis la 4 noiembrie 1940 „Decretul cu privire la granița între RSS Ucraineană și RSS Moldovenească", acte prin care s-a încercat, în absența oricărui temei juridic real, justificarea dezmembrării acestor teritorii și apartenența noii republici la URSS".

Practic, se poate discuta dacă constituțiile respective nu au fost de fapt, constituții concedate. Caracterul concedat al Constituțiilor RASS Moldovenești din 1925 și 1938, ale căror proiecte au fost elaborate de autorități ale RSS Ucrainene [8, p.104], nu poate fi contestat. De altfel, textul Constituțiilor din 23 aprilie 1925 și 6 ianuarie 1938 a fost confirmat, așa cum este bine cunoscut, de către autorități de suveranitate statală ale RSS Ucrainene, deși acestea nu aveau nici un drept să se pronunțe asupra conținutului altei entități statale[5]. De fapt, Ucraina a manifestat încă din 1917, în contextul prăbușirii Imperiului Țarist, intenția de a anexa Basarabia [11, p.482], [12, p.217]. Așa cum este cunoscut, Rada Centrală a Republicii Populare Ucrainene (Parlamentul revoluționar) a întreprins în iulie 1917 demersuri oficiale în acest sens [13, p.280], dejucate, însă, de noile autorități basarabene constituite în același an. Comitetul Central Executiv al Sovietului Soldaților și Ofițerilor de la Chișinău a remis Radei Centrale ucrainene o telegramă, redactată de Ion Buzdugan, în care se exprima indignarea față de tentativa de anexare a Basarabiei, în care se preciza că „nu este demn din partea unui popor, care a fost și el până acum subjugat, să înăbușe alt popor, care n-are nimic comun nici cu Ucraina nici cu ucrainenii" [14, p.48]. Telegrama adresată Radei Centrale de la Kiev nu a fost o ripostă singulară. Ei îi putem asocia protestul adus în cadrul Congresului Popoarelor din Rusia ținut în capitala Ucrainei la 27 septembrie 1917 de către reprezentantul Partidului Național Moldovenesc, Teofil Ioncu. Adresându-se congresului, acesta a precizat: „Mulți ați auzit de moldoveni, dar puțini, cred că știți că națiunea moldovenească nu există. Numele Moldova, moldoveni este numai teritorial, dar nu național, iar dacă noi numim moldovenești cuvintele și organizațiile noastre, facem asta numai din punct de vedere tactic, fiindcă cuvântul român sună prea aspru la urechile vrăjmașilor noștri, de care avem foarte mulți, ca și dumneavoastră, și el servește de a ne acuza pe noi de separatiști" [11, p.482]. Sunt, de altfel, cunoscute în perioada la care ne referim, acțiunile Partidului Național Moldovenesc în sprijinul afirmării unei

[5] La 10 mai 1925 Congresul al IX-lea al Sovietelor din întreaga Ucrainã a modificat Constituția din 23 aprilie 1925 a RASS Moldovenești.

largi autonomii a Basarabiei și de slăbire a legăturilor acesteia cu Guvernul provizoriu al Rusiei, condus de Alexandr Kerenski.

Nu pot să ignor un aspect al raporturilor politice cu incidență constituțională între România și URSS în perioada 1948-1952: este vorba despre politica Uniunii Sovietice de aliniere a României și a celorlalte țări socialiste la modelul său constituțional, fără a se ține seama de voința reală constituantă a popoarelor respective. Guvernanții comuniști români s-au conformat întrutotul, directivei constituționale stabilite de URSS și au elaborat proiectele Constituțiilor din 1948 și 1952 având ca model Constituția acesteia din 1936. Mai mult chiar, documente ale cancelariei CC al PMR date publicității în ultimii ani, arată, de pildă, că proiectul Constituției din 1952 a fost elaborat sub supravegherea consilierului sovietic Mark Borisovici și apoi transmis la Moscova, unde a fost analizat mai mult de o lună în Biroul Politic al CC al PCUS și trimis înapoi la București cu amendamente consistente, acceptate fără discuții de conducerea partidului comunist român[15],[16]. În ședința Biroului Politic al CC al PMR din data de 10 iulie 1952 Gheorghiu Dej a citit observațiile făcute de CC al PC (b) al URSS la proiectul de Constituție, care au fost însușite fără discuții. Deși în raportul prezentat de Gheorghiu Dej în Marea Adunare Națională, cu ocazia dezbaterii proiectului de Constituție, aceasta era calificată ca fiind „Constituția poporului", cei care au elaborat proiectul și deputații care l-au dezbătut și aprobat, au concedat poporului, un text constituțional care nu provenea dintr-o putere constituantă națională, legitimă și suverană, de vreme ce au acceptat fără discuții amendamente constituționale făcute, de fapt, impuse, de o putere statală străină. Același caracter de constituție concedată are și Constituția RPR din anul 1948.

Intruziunile politice au continuat și în perioada ulterioară în România, orice încercare de slăbire a autorității și controlului URSS, fiind sancționată nu numai ideologic și propagandistic, ci și prin măsuri economice de intimidare, pe care le-am putea numi astăzi, cu un termen modern, un fenomen de „bullying statal".

Să recunoaștem însă că după anul 1989, în organizarea de stat a României se face simțită un alt tip de influență constituțională, de astă dată a constituționalismului apusean, dar în forme și modalități care nu au contrazis principiile democrației constituționale. Avem cunoștință cu toți, de situații recente, în care organisme internaționale sunt invitate să avizeze asupra unor propuneri de revizuire a textului constituțional sau chiar să exprime opinii cvasi-obligatorii cu privire la funcționalitatea unor instituții politice sau chiar a unor norme de rang infraconstituțional, în procesul cotidian de aplicare a Constituției, or toate aceste aspecte, pe care desigur le cunoașteți foarte bine, privesc problema amplitudinii suveranității statului care acceptă din partea

unor organisme internaționale, intruziuni cu caracter și conținut constituant. Am în vedere aici cazul României, ale cărei autorități publice de suveranitate națională recurg mult prea lejer la consultarea experților Comisiei de la Veneția, în probleme ce și-ar putea găsi o interpretare și fundamentare științifică obiectivă, ori soluționare cu ajutorul doctrinei naționale.

Avem un parcurs constituțional comun dar și trasee constituționale separate, impuse de către puteri străine. Particularități ale evoluției constituționale a Republicii Moldova.

Eu văd în acest enunț o temă doctrinară cu o sensibilitate aparte, care obligă pe oamenii de carte din ambele state la o cercetare obiectivă, științifică, bazată pe documente, care să aibă ca scop reconstituirea și recuperarea istoriei constituționale reale. Am văzut cu plăcere că în cursurile de drept constituțional publicate la Chișinău, tema dezvoltării constituționale a Republicii Moldova este abordată identic cu modul în care tema respectivă este tratată de profesorii de drept constituțional din România [17, p.208], [18]. Sunt convins că o conlucrare strânsă între toți aceștia pe subiectul respectiv, ar fi binevenită. Adevărul istoric nu are alternativă: este ori adevăr, ori minciună!

Este un fapt bine cunoscut că în România, constituționalismul a fost introdus, în general cu bune rezultate, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin filieră occidentală, beneficiare fiind, deopotrivă, Țara Românească și Moldova.

Referitor la evoluția constituțională a poporului român, un lucru aș dori să subliniez de la început. Există un parcurs constituțional cu trăsături identice al celor două principate românești, Valahia și Moldova în perioada Evului Mediu, deși acestea erau state separate din punct de vedere politic. Dovezile istorice de netăgăduit în acest sens, sunt operele cronicarilor munteni și moldoveni. Acest parcurs l-am găsit reflectat și în cursurile de drept constituțional publicate la Chișinău.

Așa cum este bine cunoscut, Moldova a suferit o serie de dezmembrări teritoriale începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, când teritoriul Bucovinei a fost cedat ilegitim Imperiului Habsburgic de către Turcia în 1775 și în 1812, când Basarabia a fost cedată la fel de ilegitim și fraudulos de către același Imperiu Otoman, Rusiei Țariste, un stat a cărei politică expansionistă era bine cunoscută în epocă. Calitatea Porții Otomane de putere suzerană a Moldovei, nu-i conferea acesteia dreptul de a dispune și înstrăina în favoarea altui stat părți din teritoriul Moldovei, pe care nu a cucerit-o militar niciodată [19]. Nici Țara Românească, nici Moldova nu au fost vreodată provincii ale Turciei, nu au făcut parte din statalitatea otomană, ele păstrându-și caracterele de stat plătitor de tribut Porții Otomane, în schimbul protecției acesteia.

Cele două teritorii istorice ale Moldovei smulse prin forța politico-militară conjugată a trei superputeri imperiale în 1775 și, respectiv, în 1812, au intrat în componența Imperiului Habsburgic și, respectiv, a Rusiei, state guvernate de o altă cultură politică și cu o altă ordine constituțională, decât cea pe care o avea Moldova în acea vreme. Efectele acestor acte ilegitime, silnice de dezmembrare a teritoriului Moldovei s-au transmis în timp în memoria generațiilor succesive de români moldoveni și au intrat în mentalul colectiv moldovean și, românesc în general, ca acte nule și neavenite[6]. De aceea, consider că este pe deplin legitimă și salutară Declarația de Independență a Republicii Moldova adoptată la Chișinău la 27 august 1991, în care se proclamă că actele de dezmembrare ale teritoriului național de la 1775 și 1812 sunt în contradicție cu dreptul istoric și de neam și cu statutul juridic al Țării Moldovei și că acestea sunt infirmate de întreaga evoluție a istoriei și de voința liber exprimată de populația Basarabiei și Bucovinei. În același document este evocată și poziția membrilor Parlamentului Republicii Moldova pe care aceștia au exprimat-o în Declarația de la Chișinău de la 28 iunie 1991, față de Pactul Ribbentrop-Molotov, încheiat la 23 august 1939 între Uniunea Sovietică și Germania nazistă, state cu regimuri politice totalitare.

În ciuda dezmembrării sale în 1812, Țara Moldovei a continuat pe întreg parcursul secolului al XIX-lea, să se dezvolte alături și împreună cu Țara Românească, ambele principate aflându-se într-un intens proces de emancipare politică față de Imperiul Otoman și de realizare a unității de neam și de stat [3]. Este perioada în care se afirmă puternic și generalizat din punct de vedere social, sentimentele naționale și conștiința unității de neam a tuturor românilor. În schimb, teritoriul de peste Prut, „Moldova rusească" cum o denumește istoricul Ion Nistor în lucrarea „Istoria Basarabiei", începând cu anul 1812 a fost guvernat din punct de vedere administrativ printr-un regulament [20, p.54], prin care s-au stabilit unele măsuri pentru organizarea sa administrativă provizorie, dar în concordanță cu interesele Rusiei. În doctrina mai veche se menționează că „Guvernului temporar al regiunii, i s-a pus îndatorirea de a lăsa populației Basarabiei legile ei. Regulamentul din 1812 dădea localnicilor largă participare la administrarea țării. Guvernatorul nu era decât președintele instituțiunilor, în care predominau elementele locale. Autoritățile rusești numai conduceau administrația, fără a se amesteca în distribuirea locală" [12, p.90].

Cancelaria țaristă a recunoscut apoi Basarabiei, la 29 aprilie 1818, un nou regulament, Regulamentul de organizare administrativă autonomă

[6] Avem în vedere aici și anexările teritoriale impuse de URSS prin notele ultimative din 26 și 28 iunie 1940 denunțate atât de România cât și de Republica Moldova prin Declarația de independență a acesteia, adoptată la 27 august 1991.

(Așezământul obrazovaniei oblastei Basarabiei") [22], [23, p.65], care reunea tradițiile și obiceiurile de drept public aplicate în Moldova înainte de 1812 [3]. În acest Regulament se prevedea că legile și obiceiurile Moldovei se păstrează și se respectă, acestea continuând să se aplice în administrația publică. De asemenea, populația continua să folosească în mod liber limba română, alături de cea rusă [3, p.183], [20, p.55]. Regulamentul nu a fost însă aplicat multă vreme, Cancelaria imperială a noului țar, Nicolae I, l-a înlocuit la 29 februarie 1828 cu un nou regulament (Regulamentul privind administrația regiunii Basarabia), prin care s-au luat măsuri administrative represive, însoțite de o intensă politică de deznaționalizare și rusificare forțată a populației. Noul Regulament (Așezământul pentru ocârmuirea oblastei Basarabiei)[22] a desființat regimul de autonomie a Basarabiei stabilit în 1812, aceasta urmând a fi guvernată mai departe în conformitate ordinea normativă țaristă, ca o gubernie rusă obișnuită [26, p.131].

După pacea de la Ackerman din 1826, ne spune Nicolae Iorga, boierii din cele două principate cer unirea acestora, adoptarea unei Constituții proprii, armată națională și un prinț străin din Germania de Nord care să fie ales de Austria, Franța și Anglia, urmând ca Rusia și Turcia să stabilească denumirea funcției de șef al statului [27]. Rusia a impus însă renunțarea la ideea unei Constituții naționale, întrucât un astfel de act presupunea reglementarea prin norme speciale a principiilor constituționale și a valorilor curentului revoluționar european din acea vreme. În locul unei constituții naționale, Rusia a decis elaborarea pentru fiecare principat a câte unui Regulament Organic, act care prin esența sa presupunea impunerea unor mecanisme de organizare statală rigide, chiar și moderne, care să conserve influența Cancelariei țariste asupra principatelor române, sub masca panslavismului și a rolului asumat de Rusia, de ocrotitor al creștinismului în țări aflate sub control sau stăpânire otomană [3, p.710].

Regulamentul Organic al Moldovei a fost votat în Adunarea Obștească a țării și a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1832 [17, p. 224]. Administrația țării a fost revigorată iar la baza ei au fost introduse reguli mai stricte de guvernare. Deși Regulamentul Organic a introdus unele reguli moderne de funcționare a puterii legislative, nu se poate vorbi însă de reglementarea unui regim parlamentar în standardele în care acesta se desfășura în statele europene din Occident. Introducerea Regulamentelor Organice în cele două principate a însemnat instituționalizarea unor principii constituționale de inspirație occidentală, în primul rând, a principiului separației celor trei puteri în stat, ceea ce a dus la modernizarea organizării administrative și judiciare a principatelor române [17, p. 693], [28].

Deși au fost introduse de Rusia, conținutul celor două Regulamente a fost elaborat de boieri valahi și moldoveni, singurii cunoscători ai cutumelor aplicate în acea vreme în principate, dar potrivit instrucțiunilor transmise de guvernul țarist și sub directa și atenta îndrumare a reprezentantului Imperiului Țarist [29, p.94]. După ce au fost întocmite, regulamentele au fost analizate și aprobate cu mici modificări de către Cancelaria țaristă [30, p.174]. Regulamentele nu au exprimat, așadar, o voință constituantă originară cu caracter național, fiind întocmite în baza instrucțiunilor impuse de guvernul țarist [28, p.351] și a unor tradiții de drept public, acceptate de Rusia. Totuși, în unele privințe, Regulamentele au avut și urmări benefice în evoluția ulterioară a principatelor. Înfrângerea mișcării revoluționare valahe și moldovenești în 1848, a marcat un pas înapoi în evoluția constituțională și politică a celor două principate românești.

Următorul act cu evidentă rezonanță constituțională a fost Convenția de la Paris, încheiată în 1858, dar importante pentru tema care ne interesează, sunt, în opinia mea, cele două Divanuri ad-hoc din 1857. Este perioada în care conștiința de neam, comună în cele două principate românești, se completează cu conștiința civică a populației, conștientă de puterile sale și de responsabilitatea asumării unui rol politic mai activ, sprijinind eforturile reprezentanților săi în Divanurile ad-hoc de a sintetiza și exprima dorințele cele mai fierbinți ale națiunii române. Divanurile ad-hoc aveau ca sarcină să exprime dorințele întregului popor privind organizarea definitivă a principatelor, ceea ce le conferea atribute de putere constituantă [31, p.39], [32]. Aceste corpuri aveau caracter reprezentativ și au exprimat o veritabilă voință constituantă, de care statele semnatare ale Convenției au ținut, parțial, seama. În consecință. „dorințele" exprimate de cele două Divanuri ad-hoc, au avut un conținut cvasi-constituțional[7].

Convenția în sine, nu a izvorât din puterea și voința suverană a populației principatelor, dar nici nu le-a contrazis de pe poziții de forță. Profesorul George Alexianu scria în vol. I al cursului său de drept constituțional, apărut în 1930, că prevederile Convenției echivalează cu dispozițiile unei veritabile

[7] Adunarea ad-hoc a Moldovei a votat pentru: (i) Respectarea drepturilor Principatelor și în special a Autonomiei lor, în cuprinderea vechilor Capitulații încheiate cu Înalta Poartă în anii 1393, 1460, 1511 și 1634; (ii) Unirea Principatelor într-un singur Stat sub numele de România; (iii) Principe străin cu Moștenirea Tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare ale Europei, și ai cărui moștenitori să fie crescuți în Religia țării; (iv) Neutralitatea pământului Principatelor; (v) Puterea legiuitoare încredințată Obștești Adunări, în care să fie reprezentate toate interesele nației;
(vi) Toate acestea sub garanția colectivă a Puterilor, cari au subscris Tractului de la Paris. La rândul ei, Adunarea ad-hoc a Valahiei a votat pentru: (i) Chezășuirea Autonomiei și a Drepturilor noastre internaționale, după cum sunt hotărâte prin Capitulațiile din anii 1393, 1460 și 1513, încheiate între Țările Române cu Înalta Poartă, precum și Neutralitatea teritoriului moldo-român; (ii) Unirea Țărilor Române România și Moldova într-un singur Stat și sub un singur Guvern; (iii) Prinț Străin cu Moștenirea Tronului, ales dintr-o Dinastie Domnitoare de ale Europei, ai cărui Moștenitori născuți în țară am dori să fie crescuți în religia țării; (i) Guvern Constituțional Reprezentativ și, după datinile vechi ale țerei o singură Adunarea Obștească, care va fi întocmită pe bază electorală largă, încât să reprezinte interesele generale ale populației române.

Constituții a principatelor române, deși are caracterul unui act internațional [33, p.423].

Prevederile Convenției de la Paris au fost modificate în 1864 de către domnitorul Principatelor Unite, Alexandru Ioan Cuza prin Statutul Dezvoltător al Convenției, act care nu a dat expresie unei puteri constituante, ci doar voinței politice a domnitorului de întărire considerabilă a rolului său în anihilarea fricțiunilor între Adunarea Electivă și Guvern și impunerea unor reforme de larg interes social [8, p. 88].

De abia Constituția din 1866, este cu adevărat rezultatul afirmării unei puteri constituante suverane, exprimată de reprezentanții aleși de popor în Adunarea Constituantă. Constituția astfel adoptată este pe deplin legitimă, întrucât corespunde voinței constituante a populației și, deopotrivă, democratică prin conținutul său [34][8].

Evenimentele revoluționare care au avut loc în Rusia în 1917, care anunțau schimbări politice și sociale structurale în Imperiul țarist și anarhia generalizată generată de retragerea dezordonată de pe front a trupelor rusești, au creat un context favorabil populației din Basarabia, pentru a revendica din partea autorităților țariste și apoi a celor revoluționare instalate în februarie 1917 în capitala imperiului, un statut de autonomie și de recunoaștere a principiului autodeterminării națiunilor. Pe acest fond politic, militar și social, în Basarabia se conturează o mișcare vie de renaștere socială și națională, remarcată ca atare și de autoritățile ruse, care încearcă imediat, dar fără succes, să o contracareze. Unul dintre obiectivele principale ale acestei mișcări este conștientizarea identității naționale comune a românilor basarabeni cu românii din regat. Nucleul instituțional al acestei mișcări este Partidul Național Moldovenesc [35].

În Basarabia, primul Congres General Ostășesc Moldovenesc a hotărât la 27 octombrie 1917 crearea „în cel mai scurt timp" a Sfatului Țării, ca cel mai „înalt așezământ de ocârmuire", care „va ființa numai până la Adunarea întemeietoare basarabeană", adică a unei Adunări Constituante. Potrivit pct.V din rezoluția Congresului, „Sfatul Țării se va socoti ca vremelnic, până la întrunirea constituantei din Basarabia, alese prin vot universal, egal, direct și secret. Toate organele de administrație vor fi supuse Sfatului Țării și diriguite de dânsul...". Ideea constituirii Sfatului Țării izvora din voința suverană a populației românești din Basarabia de a-și afirma, în condițiile revoluționare ale descompunerii imperiului țarist, deplina autonomie națională și teritorială

[8] Aristide Pascal, raportorul Comisiei însărcinate să dezbată proiectul Constituției din 1866 menționa în raportul prezentat Adunării Constituante că „Nimeni nu poate să cunoască mai bine care este forma cea mai convenabilă a Constituțiunii unei națiuni, decât națiunea însăși. Sunt mulți ani de când românii au primit din mâini străine Constituțiunea lor, de când au primit de la alții ceea ce trebuia să fie propria lor operă. Aceasta este cauza pentru care niciuna dintre Constituțiunile ce Românii au avut până acum nu a putut prinde rădăcini în România, nu a putut satisface dorințele ș trebuințele aceste națiuni. [...] Astăzi, pentru prima oară Românii vor avea o Constituțiune ce va fi opera lor, creată și elaborată de dânșii prin a lor inițiativă".

în cadrul Republicii Federative Ruse [36][9]. Deși Sfatul Țării a fost creat în siajul ideologic al revoluției ruse din februarie 1917, acesta a reflectat în realitate năzuințele și așteptările populației basarabene de emancipare politică, socială și națională, vitalizate de prăbușirea țarismului și revoluția din octombrie 1917. Aceste aspirații erau împărtășite de către toate grupările sociale și profesionale, inclusiv, de cele etnice din Basarabia, ceea ce și explică, de altfel, acceptarea generală, aproape de la sine a activității acestui organism.

Sfatul Țării a fost expresia instituționalizată a mișcării populare basarabene, dornice să profi de situația revoluționară creată în Rusia în perioada respectivă pentru a se descătușa și a se elibera de sub jugul nedreptăților la care Rusia țaristă a supus după 1812 Basarabia [37]. Deschiderea lucrărilor Sfatului Țării la 21 noiembrie 1917 a dat glas voinței suverane a românilor din Basarabia de a-și croi o viață liberă, ceea ce constituia un pas înainte pentru declararea independenței depline și conturarea unei viitoare voințe constituante.

Primul document politic adoptat de Sfatul Țării a fost Regulamentul organizării ocârmuirii Basarabiei, care prevedea chiar în primul articol că „Până la convocarea adunării populare basarabene, puterea supremă în Basarabia aparține organului ținutal Sfatul Țării [38]. În articolul 1 din proiectul de Regulament, acceptat în primă lectură în ședința Sfatului Țării din 23 noiembrie 1917, se prevedea că „Puterea înaltă în Basarabia o are Sfatul Țării, care este cel mai înalt așezământ de ocârmuire până la chemarea Adunării poporane basarabene" [37, p.126]. Autori din Republica Moldova atribuie acestui document valențele unei Constituții provizorii a Basarabiei [38].

La 2 decembrie 1917, Sfatul Țării a proclamat Republica Democratică Moldovenească [39]. Actul proclamării Republicii Democratice Moldovenești are o semnificație profundă de filozofie politică. Nu este vorba doar de instituirea formală a unei forme de statalitate de sine stătătoare ci, în realitate, a fost un prim pas de desprindere a Basarabiei din statalitatea rusească, în care anterior avea statutul unei gubernii, adică de autoritate administrativ-teritorială supusă întru-totul legislației țariste. Sfatul Țării a fost instrumentul prin care noua statalitate avea să-și construiască propria ordine juridică. S-a format apoi Guvernul condus de Pantelimon Erhan, cu misiunea de a pune în aplicare legislația adoptată de Sfatul Țării.

La începutul anului 1918 în mai multe ședințe ale Sfatului Țării, deputații s-au pronunțat pentru alegerea unei Adunări Constituante în vederea elaborării „în cel mai scurt timp" a unei Constituții.

[9] La 27 octombrie 1917, primul Congres General Ostășesc Moldovenesc a adoptat o rezoluție în care se stipula:

„Având în vedere cultura națională a Neamului Românesc privind autonomia Basarabiei și trecutul său și plecând de la principiul revoluției, că fiecare norod are dreptul să hotărască singur de soarta sa, Congresul, în dorința de a uni Neamul moldovenesc și a-l chezășui drepturile lui naționale și propășirea lui economică și culturală, a hotărât: Să declare autonomia teritorială și politică a Basarabiei. Pentru apărarea drepturilor și intereselor autonomiei Basarabiei, pe lângă stăpânirea vremelnică să fie un împuternicit al Neamului moldovenesc".

În cursul anului 1918 au fost promovate două proiecte de Constituție: primul, elaborat de Societatea Juridică Moldovenească [41], era menit să stabilească cadrul constituțional de organizare și funcționare a Republicii Democratice Moldovenești, iar al doilea, promovat după unirea Basarabiei cu Regatul Român de către Comisia constituțională a Sfatului Țării [42] condusă de Constantin Stere, își propunea să stabilească un cadru constituțional pe care să se întemeieze un regim de autonomie a Basarabiei, în cadrul regatului [38].

Cele două proiecte constituționale nu au fost fi Se înțelege că este vorba de acte cu valoare constituțională, a căror legitimitate nu poate fi contestată, de vreme ce proveneau din voința Sfatului Țării [42]. Sfatul Țării era un organism larg reprezentativ pentru întreaga Basarabie, în condițiile social-politice existente în Basarabia în anii 1917-1918[10]. Caracterul reprezentativ al Sfatului Țării este incontestabil, deși acest organism, nu rezultase din alegeri generale, acestea neputând fi organizate datorită stării de război și anarhiei generate de trupele rusești afl în retragere de pe front[11] În practica constituțională a multor state pot fi menționate evenimente revoluționare cu o largă bază socială din care au rezultat organisme create ad-hoc, dar care au întrunit voința celor mai largi forțe sociale, așa cum s-a întâmplat, de altfel, și în timpul revoluției franceze din 1789. Studii recente apărute în Republica Moldova arată în mod clar că Sfatul Țării s-a „constituit pe cele mai largi baze democratice care erau posibile în acel moment istoric extrem de complicat"[43, p.24].

Un incontestabil caracter constituant au avut Rezoluția Sfatului Țării adoptată la 27 martie 1918[12] și Hotărârea Congresului General al Bucovinei din 15 noiembrie 1917 [27], acte prin care cele două provincii istorice românești au hotărât în mod suveran, liber, să se reunească cu Regatul României. Cele două acte au un incontestabil caracter plebiscitar și constituant [44].

Așa cum este cunoscut, URSS nu a recunoscut desprinderea Basarabiei din conglomeratul politic al statului bolșevic și a urmărit cu obstinație revenirea acesteia la puterea sovietică. Am să mă refer doar la un singur astfel de demers: la 12 octombrie 1924, Comitetul Executiv Central din Ucraina a adoptat hotărârea „Cu privire la crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești în componența Ucrainei", document prin care se urmărea, de fapt, extinderea teritorială imaginară a acestei republici artificiale, cu capitala la Balta, la teritoriul Basarabiei dintre Nistru și Prut, alipit deja prin voința constituantă suverană a românilor basarabeni la România [45].

---

[10] În afara celor 120 de mandate de deputați în Sfatul Țării, 10 mandate au fost rezervate moldovenilor de peste Nistru.

[11] Nici structurile de putere din Rusia, formate ad-hoc în tumultul revoluției bolșevice din februarie 1917, nu conțineau o voință politică a populației exprimată în alegeri libere.

[12] În Rezoluția Sfatului Țării se proclamă solemn că „Republica democratică moldovenească (Basarabia) în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austro-Ungaria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechei Moldave, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască singure soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România".

Constituția din 1923 a consolidat din punct de vedere constituțional Marea Unire din 1918 și în temeiul ei s-a declanșat un amplu proces de unificare legislativă a întregii Români, proces întrerupt în 1940 prin conlucrarea celor două regimuri totalitare din cea vreme: cel din Germania nazistă și cel din Uniunea Sovietică.

Ca urmare a notelor ultimative din 26 iunie și 28 iunie 1940, România a fost forțată să evacueze teritoriul Basarabiei și nordul Bucovinei, care au fost imediat preluate și ocupate cu forța și în mod ilegitim de către Uniunea Sovietică[13]. Atunci s-a format RSS Moldovenească, succesoare a RASS Moldovenești, creată artificial de către URSS în anul 1924, pe teritoriul din stânga Nistrului.

• Concluzii

Putem conchide că Constituțiile socialiste aplicate pe teritoriul Republicii Moldova [8], ca și Constituțiile Republicii Populare Române și Constituția Republicii Socialiste România [3] nu au fost rezultatul unei puteri constituante suverane și legitime, astfel încât conținutul lor nu a putut să reflecte nevoile reale și aspirației cetățenilor la o guvernare democratică. În consecință, nu au avut un caracter democratic, în înțelesul pe care acest termen îl are în gândirea și practica constituțională occidentală[14] [46], [47]. Impunerea sub o formă mai mult sau mai puțin explicită de către o altă putere statală, unui stat aservit din punct de vedere politic și ideologic – am în vedere aici cazul României în perioada 1948-1965 – a unui anumit cadru constituțional de organizare statală generală, este în opinia mea o mostră de hegemonism, la care Uniunea Sovietică a recurs, așa cum este bine cunoscut, în raporturile cu statele socialiste. Chiar și în perioada când Mihail Gorbaciov se afla în fruntea partidului și statului sovietic, partidele comuniste din țările socialiste europene au primit imperativ recomandări, sugestii etc. de aliniere la curentul *glasnosti* și *perestroica*. Deși „recomandările respective" nu au avut un caracter constituțional, maniera în care ele au fost transmise și acceptate de unele state socialiste, prezintă asemănări cu intruziunile sovietice din anii `50 și `60.

În ceea ce privește Republica Moldova, primii pași spre democratizare și înlocuirea unui regim politic de tip sovietic, cu un regim politic democratic

[13] În răspunsul Guvernului român la nota ultimativă din 28 iunie 1940 nu se folosește termenul de cedare a teritoriului Basarabiei şi al Bucovinei de Nord, ci cel de evacuare: „Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic".

[14] În literatura de specialitate din Republica Moldova se arată, de pildă, că în perioada guvernării totalitare (1940- 1991, poporul acesteia „ nu a trăit o experiență istorică a democrației şi nu a beneficiat de o conducere democratică [...] După o perioadă caracterizată printr-un regim totalitar construit pe ideologia comunistă, Republica Moldova a revenit în albia dreptului unui stat democratic doar după destrămarea URSS".

bazat pe principiile democrației constituționale și ale statului de drept, care să răspundă cu adevărat aspirațiilor cetățenilor republicii și să reflecte voința lor suverană, au fost făcuți chiar înainte de destrămarea Uniunii Sovietice. Avem aici în vedere, îndeosebi, Declarația de Suveranitate a Republicii Sovietice Socialiste Moldova de la 23 iunie 1990, document politic de însemnătate deosebită care a conturat fundamentele organizării statale democratice și suverane a Republicii Moldova. În Declarație sunt prevăzute principii constituționale de esență democratică, cum ar fi principiul separației celor trei puteri în stat. Totodată, Declarația instituie practic, o separare a republicii de URSS intrată în disoluție, stabilește supremația legislației RSS Moldova față de legile Uniunii Sovietice, instituționalizează raporturile de cetățenie în cadrul republicii etc. Trebuie evocat, în acest context și Decretul cu privire la puterea de stat, adoptat de Parlament la 27 iulie 1990, și în mod deosebit Declarația de Independență adoptată de forul legislativ la 27 august 1991.

Constituția României aprobată prin referendum național la 8 decembrie 1991, ca și Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994, de la a cărei adoptare s-au împlinit anul acesta 30 de ani, sunt, deopotrivă, constituții legitime și democratice, întrucât sunt rezultatul voinței suverane a poporului din ambele state românești. În ambele republici, poporul și-a recâștigat atributele puterii sale suverane iar reprezentanții săi liber și democratic aleși în Adunări Constituante au adoptat Constituții pe deplin legitime și democratice.

- **Referințe bibliografice**

1. HEGEL, G. W. *Principiile filosofiei dreptului*, Editura Academiei, București, 1969
2. GUSTI, D. *Cuvânt de deschidere* la lucrarea *Noua Constituție a României (23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social Român)*, reeditată sub titlul *Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, Editura Humanitas, București, 1990
3. IONESCU, C. *Tratat de drept constituțional contemporan*, Editura C.H. Beck, București, 2019
4. LASSALLE Fr., *Fundamentul Constituției*, București, 1923
5. STERE, C., „Anteproiect de Constituție întocmit de Secția de studii a Partidului Țărănesc", București, 1922, în C. Ionescu, *Anteproiectele Constituții din 1923*, Editura Hamangiu, București, 2023
6. IONESCU, C. *Drept constituțional comparat*, Editura C.H. Beck, București, 2008
7. STĂNCIULESCU (ALEXE), A. *Puterea constituantă. Teoria și practica puterii constituante*, Editura C.H. Beck, București, 2019
8. ARSENI, Al. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*, vol. I, Chișinău, 2023
9. CÂRNAȚ, T. *Drept constituțional*, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, 2004.
10. SMOCHINĂ A., *Republica Moldova – regim politic parlamentar: probleme actuale, abordări științifice* și tendințele, în Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, *Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextual necesităților de securitate și asigurare a parcursului european* (Partea a II-a), Chișinău, 2019

11. PLATON, Gh. (coord.). *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, Editura Enciclopedică, București, 2003
12. CAZACU, P. *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*, „Viața Românească”, Iași, f.a.
13. NISTOR, I. *Istoria Basarabiei*, Editura Humanitas, București, 1993
14. CONSTANTIN, I. *Gherman Pântea între mit și realitate*, Editura Biblioteca, București, 2010
15. Arhivele Naționale ale României, *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, București, 2007.
16. IONESCU C., *De la autoritarism la totalitarism. Tipologii și mecanisme constituționale de exercitare a puterii în perioada 1938-1989*, Editura C.H. Beck, București, 2023
17. GUCEAC, I. *Constituția la răscruce de milenii*, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, 2013
18. COSTACHI, Gh., GUCEAC, I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2003;
19. GRAMA, D. în studiul *Caracterizarea juridică a dezmembrării statului Moldova în 1812*, „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 2/2012
20. PAȘCANEANU, T. *Considerații asupra reglementărilor privind autonomia locală în Basarabia sub regimul Țarist-Rusesc*, Studia Universitatis, Revista Științifică a Universității de Stat din Moldova, nr. 6/2007
21. GRAMA, D. *Statutul juridic al Basarabiei în secolul al XIX-lea pe baza documentelor promulgate de guvernul țarist*, p. 12). La 2 februarie 1813, regulamentul a fost completat cu o prevedere privind judecarea proceselor, inclusiv, a celor penale, conform legislației și procedurilor aplicate în principatul Moldova. Regulamentul păstra folosirea în administrație, justiție și învățământ a limbii române, în paralel cu limba rusă. (https://biblioteca-digitala.ro consultat la data de 04.09.2024).
22. MIHAIL, P., MIHAIL Z. *Acte în limba română tipărite în Basarabia, I, 1812-1830*, Editura Academiei Române, București, 1993
23. GRAMA, D. *Evoluția statutului juridic al Basarabiei în anii 1812-1918*, „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 2/1994
24. GUCEAC, I. *Tratat elementar de drept constituțional*, vol. I, Chișinău, 2022
25. PAȘCANEANU, T. *Considerații asupra reglementărilor privind autonomia locală în Basarabia sub regimul țarist-rusesc*, „Revista de Studii Economice din Moldova”, nr. 6/2007
26. CORNEA, S. *Organizarea administrativă a Basarabiei sub ocupația țaristă (1812*-1917), Editura Istros, Brăila, 2019, p. 131. În legătura cu statutul constituțional al Basarabiei în perioada 1812-1918.
27. IONESCU, C. în lucrarea *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente*, Editura C.H. Beck, ediția a 3-a, București, 2016
28. IORDACHE, A. *Contrastul dintre anacronic și modern în Regulamentele Organice*, „Revista Istorică” nr. 7-8/1991
29. IONESCU, C. *Teoria și practica dreptului parlamentar. Examen de practică constituțională a Curții Constituționale*. Editura Hamangiu, București, 2021
30. GUȚAN, M. *Istoria dreptului românesc*, Editura Hamangiu, București, 2017
31. STURZA, D.A. Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României, în Analele Academiei Române, Seria II, Tomul XXXIII, 1910-1911, Memoriile Secțiunii istorice.
32. BERCEANU, B. B. *Istoria constituțională a României în context internațional*, Editura Rosetti, București, 2003
33. ALEXIANU, G. *Curs de drept constituțional*, vol. I, Casa Școalelor, București, 1930
34. PENCOVICI, Al. *Desbaterile Adunarei Constituante din anul 1866 asupra Constituțiunei și legei electorale*, București, 1883

35. OPREA, I. M. *România și Imperiul rus. 1900-1924*, vol. I, Editura Albatros, București, 1998
36. ALDEA, C. *O istorie zbuciumată. Basarabia până în anul 1920*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1993
37. CIOBANU, Șt. *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, „Cartea Românească", București, 1929, p. XII.
38. GUCEAC, I. *Principii fundamentale ale constituționalismului în activitatea Sfatului Țării,* „Revista de Drept Public" nr. 2/2018
39. TAȘCĂ, M. „Din creația legislativă a Sfatului Țării – organul plenipotențiar al Basarabiei din anii 1917-1918", în lucrarea *Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de asigurare a parcursului european*, 2, 2018
40. ZUB, Al. *Dimensiunea basarabeană a unirii*, „Revista de Istorie a Moldovei" nr. 1/2013
41. POPOVSCHI, V. sub titlul *Un proiect de Constituție a Republicii Democratice* Moldovenești, în „Revista de Istorie a Moldovei", nr.1-4/1993
42. ȚURCANU, I. *Un proiect de constituție a Basarabiei autonome elaborat de Comisia constituțională a Sfatului Țării*, „Patrimoniu", Revistă de lectură istorică, nr.2/1992
43. ȚURCANU, I. Sfatul Țării, *Istoria zbuciumată a unei instituții politice basarabene din anii 1917-1918*, Editura ARC, Chișinău, 2018
44. IONESCU, C. *Desăvârșirea unității statale și naționale a României – un proces istoric obiectiv*, „Dreptul" nr. 12/2018
45. ȘIȘCANU, I. *Strategia sovietică privind teritoriile românești (1918-1924*), „Revista de Istorie a Moldovei" nr. 3-4/2022
46. SMOCHINĂ, A. SMOCHINĂ, C. *Sistemul de guvernământ în Republica Moldova: temeliile bunei guvernări*, „Studii și Cercetări Juridice", Partea 3/2021
47. SMOCHINĂ, A. *Organele constituționale ale Republicii Moldova* în condițiile statului totalitar, Chișinău, 2001.